

ABC DIDACTIC

PRODUCEREA TEXTULUI EXPLICATIV ORAL ȘI SCRIS. DE CE ȘI CUM SE DEZVOLTĂ ACEASTĂ COMPETENȚĂ

MIHAILO POPA

*

Odată, într-un sat de munte, la vremea când urzește întunericul, stăteam de vorbă cu un copil cu ochii de mirare. Pe deasupra capetelor noastre, o pasăre a bătut din aripi de câteva ori și s-a pierdut în pădure. După un moment de liniște, a urmat întrebarea copilului: «De ce zboară pasărea?» Altă dată, privind argintul viu al unei ape ce curgea boltit peste pietrele rotunde ale văii, ca prins de o minune, a întrebat: «De ce curge apa?»

Ce minune stă în această făptură mică?

Cum de l-a chemat măsura lui către gândurile nelinișitoare? (Ernest Bernea, *Îndemn la simplitate*)

*

Cum deosebim textul explicativ de celelalte tipuri de texte generice

Dintre toate tipurile de text, *narrativul* pare cel mai răspândit, dar și cel mai accesibil. Începând cu anii '70 însă, s-a constatat că nu narrativul domină practica didactică, ci *explicativul*, în toate dimensiunile sale: logică, semiologică, discursivă. Mai mult, direcțiile pedagogice de investigare a să evidențiază ideea că o seamă dintre dificultățile de învățare ale elevilor au drept cauză nivelul scăzut al competențelor de receptare și de producere ale discursului explicativ oral și scris. În fapt, la terminarea școlarității, competențele de lectură și redactare a narrativului ajută prea puțin la inserția socială, tot aşa cum, în afara școlii, textele care li se propun oamenilor sunt rareori narrative. În plus, *explicativul* domină toate disciplinele școlare, de aceea „competența de a citi și scrie texte explicative este indispensabilă pentru a reuși o bună inserție socială și profesională, dar și pentru a avea o bun parcurs școlar”¹. Discursul științific este „într-o relație privilegiată cu explicativul”², de aceea orice situație de învățare având ca obiect textul explicativ impune apelul la cunoștințe din științele naturale, fizică, geografie, biologie, astronomie etc.

Astfel, întrebări precum «De ce zboară pasărea?» sau : «De ce curge apa?» devin elemente generative sau caracteristici situaționale ale *explicației*: realul fie pune o problemă de cunoaștere, fie induce un paradox, fie este investigat ca evidentă³. Miza transdisciplinară a acestui tip de text este evidentă, fapt ce a determinat și regretabila confuzie dintre explicativ și informativ. Dacă textul explicativ „se caracterizează prin dorința de a face să se înțeleagă anumite fenomene: de aici prezența unei întrebări, implicate sau explicite, care constituie punctul de plecare al textului, pe parcursul căruia se va încerca găsirea unui răspuns”, în textul informativ „nu se urmărește stabilirea unei concluzii: el transmite date [...], dar nu în sens demonstrativ”⁴.

Verbul *a explica* poate fi folosit cu multiple sensuri: „a comunica”, „a învăța”, „a justifica”, „a dezvolta”, „a interpreta” etc. Totuși, *efectul explicativ* depinde foarte puternic de două condiții, și anume trebuie ca **o întrebare să fie pusă** (implicit sau explicit), în timp ce **autoritatea emițătorului să nu fie pusă la îndoială**, căci discursul explicativ este întotdeauna unul autoritar: „Un discurs nu este explicativ decât dacă rămâne în afara oricărei polemici”⁵. Obiectiv și inatacabil,

explicativul este de o largă utilitate în argumentare, dar nu se confundă cu textul argumentativ. Cea mai frecventă suprapunere pare să fie aceea dintre explicativ și injonctiv. În timp ce textul explicativ urmărește să faciliteze o cunoaștere, să se înțeleagă ceva de către interlocutor (de ex. manualele școlare sau unele texte științifice), textul injonctiv „indică modul de acțiune”⁶ (de ex. prospecte, rețete). Evaluarea formativă a competențelor de lectură și de comprehensiune a acestora este instrumentată și de Geneviève Meyer în chestionare distincte, considerând că textele cu dominantă explicativă (de ex. *Lamele-pompieri*) și cele cu dominantă injonctivă (de ex. Jocul *Remiflora*) sunt opuse.⁷

Cum se produce efectul explicativ

Majoritatea cercetătorilor au ca punct de plecare al incursiunii lor teoretice privind *explicația* un text explicativ tipic, articolul din dicționar, unde este prezentat spectrul semantic al termenului. Autoritatea în domeniu o deține Centrul de Cercetări Semiologice al Universității din Neuchâtel. Jean-Blaise Grize începe prin a studia *explicația* în cadrul logicii naturale, care are în vedere discursul cotidian, discursul în dimensiunea sa pragmatică, în acțiune. Astfel, *a explica* este o categorie de tipul „a da motivele, cauzele”, iar aceasta înseamnă a răspunde la câteva tipuri de întrebări, conform schemei următoare⁸. Transformarea unei situații inițiale într-o situație ulterioară, prin operatorul **de ce** este mecanismul oricărui discurs explicativ.

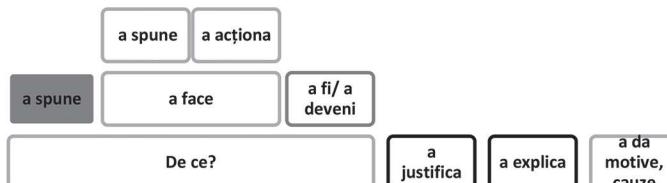

Figura 1. Explicația, pentru Jean-Blaise Grize (schemă adaptată)

Marie-Jeanne Borel consideră, pe aceeași linie conceptuală, că *a explica* presupune să expui cauzele. Mai apoi, conceptul este stratificat pe două dimensiuni, pentru a surprinde multiplele sale nuanțe de sens⁹.

A explica	
<i>Dimensiune interactivă</i>	<i>a comunica</i> (a formula, a expune, a exprima...)
	<i>a învăță</i> (a face să înțeleagă, a face să știe, a arăta...)
	<i>a justifica</i> (a motiva, a scuza, a legitima...)
<i>Dimensiune cognitivă</i>	<i>a explicită</i> <ul style="list-style-type: none"> - a dezvolta (a comentă, a glosă, a defini...) - a interpreta (a elucida, a traduce, a situa, a reconstitu...) <i>a explica</i> (a da seamă despre..., a da motiv pentru...)

Figura 2. Explicația, pentru Marie-Jeanne Borel

Totodată, Marie-Jeanne Borel privește situația explicativă din punctul de vedere al emițătorului. Textul explicativ este unul de autoritate. Cel care explică domină, prin ceea ce știe, cunoașterea partenerului de comunicare, știe să rămână neutru, iar tema discursului său răspunde la o întrebare care îl interesează pe interlocutor. Explicația este răspunsul emițătorului la una dintre întrebările: *De unde vine...?*, *Cum este posibil ca...?*, *De ce...?*¹⁰

Spre anii 2000, definiția textului explicativ se simplifică, revenindu-se la sugestiile dicționarelor. *A explica* înseamnă „a face clar”, „a face să se înțeleagă ceva ce pare obscur”, iar discursul explicativ

răspunde la o întrebare pe care poate s-o adreseze fie locutorul, fie interlocutorul: „întrebare care începe prin **Cum** (mijloace și modalități de a face) sau prin **De ce** (cauzele). Discursul explicativ vizează înțelegerea unui proces, unui fenomen, unui eveniment”¹¹. Se observă diversificarea operatorului explicativ, întrebările generice având mai multe variante de formulare. Mai mult, începe să se vorbească despre un tip de text cu o structură aparte, ce necesită o *conduită explicativă* complexă, menită să evidențieze criterii ale reușitei discursive¹².

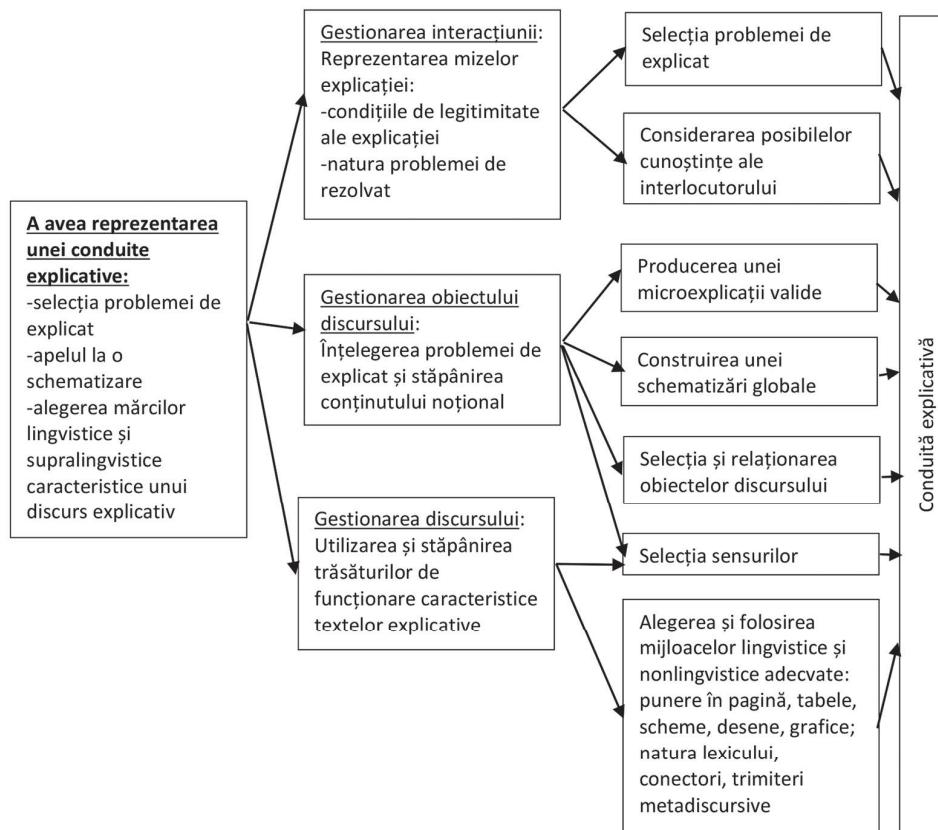

Figura 3. Operațiile antrenate pentru realizarea unei conduite explicative
(schemă preluată de la Claudine Garcia-Debanc)

În căutarea unui prototip textual, cercetătorii descriu mai multe etape constitutive ale secvenței explicative, care sunt fie în număr de trei, fie patru. Jean-Blaise Grize¹³ distinge trei astfel de stadii: o schematizare inițială (S_i), care descrie obiectele și în care fenomenul ca atare este prezentat ca o stare de fapte, care nu se pun la îndoială, o schematizare mediană (S_p), în care se pune problema de explicat, și schematizarea propriu-zisă explicativă (S_e), care aduce un element nou. Operatorul **De ce** transformă schematizarea inițială (S_i) și pe cea în care se pune problema (S_p), în timp ce operatorul **pentru că** acționează asupra schematizării explicative (S_e), prelungind astfel situația inițială.

Danielle Coltier simplifică procesul producerii explicării: „textul derulează un discurs care, sub aparență unui raționament, conduce o *problematică inițială* dinspre o *premisă* spre *concluzia finală*”¹⁴. Modelul macro-structural propus ar cuprinde, aşadar, trei secvențe: faza interrogativă – faza de rezolvare – faza concluzivă¹⁵. Jean-Michel Adam adaugă acestei succesiuni o etapă *zero*, în care se descrie obiectiv fenomenul avut în vedere¹⁶.

Figura 4. Secvența explicativă prototipică
(schemă adaptată după Jean-Michel Adam)

Astfel structurat, acest tip de text corespunde articolelor din ziare și reviste științifice, enciclopedii, manuale, dar și documentarelor audio-video de pe site-uri sau bloguri: *De ce zboară păsările?*, *Cum se formează insulele?*, *Cum se face că păsările flamingo sunt roz?*, *De ce soarele pare de aceeași mărime cu Luna?*, *De ce ni se înroșește față când avem emoții?*, *Cum se altoiesc trandafirii?*, *Cum se inserează fotografiile într-un document tehnoredactat?*, *De ce nu este bine să te întorci din drum?* etc.

Cum se organizează informația într-un text explicativ

Textul explicativ (elemente de structură și de conținut)																							
Scopul	Prezentarea cauzelor și a consecințelor unui fenomen, unui eveniment, unui fapt etc.	Facilitarea înțelegerii	Clarificarea	Îmbogățirea cunoștințelor																			
Domeniul	Transdisciplinar																						
Structura	Introducerea (faza întrebării)	Introduce faptul, fenomenul sau afirmația care suscă întrebarea Formulează subiectul pus în discuție sub formă unei întrebări Poate rezuma subiectul Prezintă aspectele care răspund întrebării pe care se bazează textul Aspectele pot fi anunțate de inter-titluri pertinente																					
		<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="2">Organizatori</th> </tr> <tr> <th>Exemple</th> <th>Valori</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>apoi, câteva luni mai târziu, în zilele noastre, în trecut etc.</td> <td>timp</td> </tr> <tr> <td>acolo, aproape, mai sus, în josul, în spatele etc.</td> <td>spațiu</td> </tr> <tr> <td>mai întâi, într-o primă fază, la început, și, în final etc.</td> <td>enumerare ordine succesiune</td> </tr> <tr> <td>astfel, altfel spus, în alți termeni, cu alte cuvinte, pentru că, întrucât etc.</td> <td>explicație justificare</td> </tr> <tr> <td>mai ales, esențial, mai presus de orice etc.</td> <td>ierarhizare</td> </tr> <tr> <td>totuși, din contră, deși, cu certitudine, cu toate că etc.</td> <td>opozitie concesie</td> </tr> <tr> <td>deci, aşadar, însumând, în rezumat, în fine, prin urmare etc.</td> <td>concluzie</td> </tr> </tbody> </table>			Organizatori		Exemple	Valori	apoi, câteva luni mai târziu, în zilele noastre, în trecut etc.	timp	acolo, aproape, mai sus, în josul, în spatele etc.	spațiu	mai întâi, într-o primă fază, la început, și, în final etc.	enumerare ordine succesiune	astfel, altfel spus, în alți termeni, cu alte cuvinte, pentru că, întrucât etc.	explicație justificare	mai ales, esențial, mai presus de orice etc.	ierarhizare	totuși, din contră, deși, cu certitudine, cu toate că etc.	opozitie concesie	deci, aşadar, însumând, în rezumat, în fine, prin urmare etc.	concluzie	
Organizatori																							
Exemple	Valori																						
apoi, câteva luni mai târziu, în zilele noastre, în trecut etc.	timp																						
acolo, aproape, mai sus, în josul, în spatele etc.	spațiu																						
mai întâi, într-o primă fază, la început, și, în final etc.	enumerare ordine succesiune																						
astfel, altfel spus, în alți termeni, cu alte cuvinte, pentru că, întrucât etc.	explicație justificare																						
mai ales, esențial, mai presus de orice etc.	ierarhizare																						
totuși, din contră, deși, cu certitudine, cu toate că etc.	opozitie concesie																						
deci, aşadar, însumând, în rezumat, în fine, prin urmare etc.	concluzie																						
Cuprinsul (faza explicației)	Fiecare paragraf se referă la un aspect distinct și începe cu un organizator textual	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 40%;">Exemplu</td> <td style="width: 40%;">Organizator</td> <td style="width: 20%;">Conținut</td> </tr> <tr> <td>Compararea</td> <td>Paralel</td> <td>Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor</td> </tr> <tr> <td>Ilustrarea</td> <td>Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Definiția</td> <td>Precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Reformularea</td> <td>Reluarea unei explicații sub altă formă, simplificată</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Exemplul</td> <td>Illustrare concretă a unei idei</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> </table>			Exemplu	Organizator	Conținut	Compararea	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor	Ilustrarea	Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Definiția	Precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Reformularea	Reluarea unei explicații sub altă formă, simplificată	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Exemplul	Illustrare concretă a unei idei	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	
Exemplu	Organizator	Conținut																					
Compararea	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor																					
Ilustrarea	Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Definiția	Precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Reformularea	Reluarea unei explicații sub altă formă, simplificată	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Exemplul	Illustrare concretă a unei idei	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 40%;">Procedee explicative</td> <td style="width: 40%;">Organizatori</td> <td style="width: 20%;">Conținut</td> </tr> <tr> <td>Explicații</td> <td>Paralel</td> <td>Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor</td> </tr> <tr> <td>Compararea</td> <td>Paralel</td> <td>Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor</td> </tr> <tr> <td>Ilustrarea</td> <td>Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Definiția</td> <td>Paralel</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Reformularea</td> <td>Paralel</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> <tr> <td>Exemplul</td> <td>Paralel</td> <td>Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.</td> </tr> </table>			Procedee explicative	Organizatori	Conținut	Explicații	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor	Compararea	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor	Ilustrarea	Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Definiția	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Reformularea	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.	Exemplul	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.
Procedee explicative	Organizatori	Conținut																					
Explicații	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor																					
Compararea	Paralel	Realitatea, evidențierea asemănărilor și deosebirilor																					
Ilustrarea	Scurte documente scrise, fotografii, scheme, grafice	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Definiția	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Reformularea	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					
Exemplul	Paralel	Contextul, precizarea sensului unui cuvânt în paranteză, între virgule, în ghilimele etc.																					

Structura	Cuprinsul (faza explicației)	Legătura dintre idei se realizează prin marcatorii relationali Cuprinsul propune o concluzie parțială/ intermediară	Cuvinte (adverbe, conjuncții, prepoziții) sau structuri care exprimă relații sau raporturi în frază/ în enunț	
	Încheierea (faza conducei)	Are două părți	Sinteză Deschiderea	Reformulează problematica și aspectele Poate fi o informație nouă sau un citat care lasă cititorul reflectând.
Procedeele lingvistice specifice	Evidențiază explicațiile	Discursul raportat	Permite citarea unui expert și conferă credibilitate	
		Subordonarea	Exprimă pe scurt o deducție sau un raport logic de consecință	
		Notele de subsol	Servesc la precizarea contextului unei informații	
		Procedee emfatice	Pun accentul pe anumite informații	
Modul de organizare	Elemente grafice	Umbrela textului	Rezumă fenomenul, anunță ce va fi explicitat	
		Supratitlul	Sugerează domeniul	
		Titlul	Prezintă subiectul și poate fi interogativ	
		Subtitlul	Prezintă informații secundare și se poate regăsi și la începutul anumitor paragrafe.	
		Ilustrațiile	Facilită înțelegerea	
		Simbolurile	Atrag atenția asupra elementelor importante de conținut. Pot fi așezate la începutul fiecărui paragraf.	
		Sublinierile, căsuțele-text	Evidențiază aspecte din text	
	Vocabularul	Este precis și legat de domeniul discutat.		
	Tonul	Este neutru. Se folosește persoana a III-a, iar verbele sunt la prezent. Imperfectul poate fi folosit pentru a arăta anterioritatea unei situații, iar perfectul compus exprimă acțiuni terminate.		

Figura 5. Elemente de structură și de conținut ale textului explicativ¹⁷

Cum ar trebui să formăm competența de producere a textul explicativ, conform Programei școlare

Lectura programei școlare pentru gimnaziu, din perspectiva cuvintelor-cheie *explicație*, respectiv *text explicativ*, pune în evidență un vocabular eclectic, dar și incoerență conceptuală. Nicio competență (generală sau specifică) nu este dedicată exclusiv textului explicativ, acesta fiind menționat în special în lista de conținuturi, în enumerările tipurilor de texte-suport sugerate ori în categoriile situațiilor de învățare. Fapt îngrijorător, este asimilat fie textului injonctiv (care nu este menționat deloc în programă, în mod explicit) – instrucțiuni pentru derularea unui experiment – fie textului narativ-explicativ (prezentarea unui proces ca succesiune de etape, un joc, un experiment științific simplu). În cele mai multe contexte, este o categorie a textului multimodal (manualul, articolul de dicționar, enciclopedii ilustrate pe suport de hârtie sau online) sau se regăsește conceptualizat ca structură textuală/ secvență de structurare a ideilor. Generatoare de dificultăți metodologice este și prevederea unei tipologii cu totul noi, în raport cu literatura de specialitate, *textul complex*. În același registru se poate încadra și folosirea substantivului *prezentări*, ce se situează în afara oricărui concept cunoscut.

Clasa	Competențe		Domenii	Sugestii de texte-suport	Activități de învățare
	Producerea orală (vorbirea)	Producerea scrisă (scrierea, redactarea)			
V	-	-	Comunicare orală	Tipuri de interacțiune propuse: explicații	-
			Redactare	Tipuri de texte recomandate: d) texte explicative: definiții, scheme	-
VI	-	3.2. Redactarea, individual și/sau în echipă, a unui text complex, cu integrarea unor tabele	Redactare Tipare textuale de structurare a ideilor: narativ, descriptiv, explicativ, narativ-descriptiv	Tipuri de texte recomandate: d) descriptiv-narativ: procese (de ex. joc, un experiment științific simplu)	-

VII	-	-	Comunicare orală Structuri textuale: sevențe de tip narativ, explicativ, descriptiv, dialogat	Tipuri de interacțiune propuse: prezentări cu deschideri spre alte domenii ale cunoașterii	-
			Redactare Structuri textuale: sevențe de tip narativ, explicativ, descriptiv, dialogat	-	-
VIII	1.2. Prezentarea documentată a unei teme/a unui punct de vedere, citând sursele de informare, într-un text de tip argumentativ/în texte de diferite tipuri (de tip descriptiv, explicativ etc.)				- selectarea de surse necesare documentării pentru realizarea unei prezentări (manuale, site, documentare, dicționare)
	3.2. Redactarea, individual și/sau în echipă, a unor texte pentru a fi prezentate în fața unui public sau/și pentru a fi publicate				- exerciții de elaborare a unui text de tip explicativ

Figura 6. Prevederile programei școlare asupra producerii textului explicativ (concepție proprie)

Cum se organizează o interacțiune verbală care favorizează explicația

Caracterul transdisciplinar al explicației este, din păcate, o sursă de dificultăți pedagogice și metodologice. Elevul are rareori capacitatea și autoritatea de a produce un text explicativ veritabil, de aceea activitățile de formare a competențelor care vizează această tipologie trebuie înscrieate de la simplitate la complexitate, de la oral (cu accent pe ascultare, apoi pe vorbire) spre scris (cu accent pe lectură, apoi pe redactare). Ar fi fost de sugerat o astfel de linie pedagogică inclusiv în programa școlară: clasele a V-a și a VI-a să fie destinate ascultării și comprehensiunii textelor explicative scrise, în clasele a VII-a și a VIII-a urmând să fie exersată producerea lor, corelată și dezvoltării unor competențe din cadrul disciplinelor științifice și îmbogățirii vocabularului de specialitate. O cerință de genul *Explică de ce urșii koala sunt pe cale de dispariție*, adresată fie oral, fie în scris, verifică la un elev achiziția de cunoștințe de nivel ridicat, dar și competența de a folosi ceea ce știe de la mai multe discipline, de a se documenta și de a produce un text valid din punct de vedere științific, nu numai lingvistic. Mai mult, el trebuie să-și asume un punct de vedere care nu-i aparține și apoi să transmită textul facilitând eficient înțelegerea unui interlocutor. Cele mai frecvente neajunsuri ale unui text explicativ produs de elevi ar fi: *repetițiile de idei care generează formulările redundante și stângace, absența elementelor de structură explicativă* (elevii se limitează la a da informații), *lipsa de pertinență științifică și absența unei concluzii ori formularea acesteia ca reluare a altel idei deja exprimate*.¹⁸

Pentru a forma corect competența de producere a textului explicativ scris, specialiștii recomandă un **demers didactic al cărui incipit este o sevență de ascultare**: audierea unor materiale audio-video despre problema pe care urmează să-o rezolve elevii – documentare, bloguri de știință, interviuri cu specialiști etc. Acestea formează un orizont de așteptare interdisciplinar și deschid învățarea spre asumarea unui vocabular de specialitate, spre achiziția de cunoștințe cu substrat științific și pun accentul asupra problemei de explicitat, stârnind interesul elevilor. Materialele pot fi propuse chiar de ei, în măsura în care au cunoștință de existența lor și de modul în care pot fi accesate. Este recomandabil apoi ca, pe baza celor urmărite, să se organizeze **un joc de rol** (emisiune de știință pentru copii) care poate declanșa o situație de învățare coerentă: prezentatorul este invitat să răspundă la întrebările publicului, pentru a clarifica detalii sau idei pe care acesta le cunoaște altfel, le cunoaște mai puțin etc. Este important să se evite polemica și

să se recapituleze la sfârșitul secvenței informațiile asupra cărora toți participanții sunt de acord. Situația astfel construită reglează conduită explicativă: „dacă cineva nu a înțeles, locutorul este forțat să reformuleze, să precizeze etc.”¹⁹, exersând astfel principalele procedee explicative.

Următorul pas, exersat tot în cadrul unei situații de interacțiune orală, este **înțelegerea problemei de rezolvat** și stăpânirea acesteia până la nivelul la care orice elev prezent să fie perceput ca autoritate. În perechi, ei pot formula ca întrebări (*De ce...?* sau *Cum...?*) principalele enigme pe care ar vrea să le explice sau cred că le pot face inteligibile pentru niște elevi mai mici: „le putem cere să adapteze materialul pentru elevi mai mici” sau, pornind de la un stoc de informații care s-a concretizat în urma discuțiilor avute, să pregătească două materiale, cu destinatari diferenți ca nivel de înțelegere, „de exemplu specialiști în domeniul respectiv sau neinițiați. Aceasta obligă atât la punerea unor întrebări privind cunoștințele destinatarilor, precum și la imaginarea nivelului la care trebuie să se situeze explicația”²⁰. După o secvență de interevaluare, instrumentată de o grilă simplificată, se poate trece spre lectură și producerea textului scris. Evaluarea și controlul situației de acest tip sunt schematizate de către Claudine Garcia și Christiane Roger²¹. Un chestionar de autoevaluare își poate găsi deopotrivă utilitatea în această secvență, contribuind la reglarea capacitatii explicative: *Problema pe care o explic eu este...., fiind precizată în secvența care începe cu... și se încheie cu... Cred că elevii mai mici vor înțelege foarte bine ideea...., dar pot avea dificultăți când vine vorba despre ceea ce am spus în secvența...*

Se poate trece spre **scenariile de scriere** pornind de la o discuție cu elevii: *Dacă ar fi să publicați ceea ce ați explicat oral mai înainte, cum ați organizat explicațiile voastre într-un text scris? Ar trebui adăugat ceva? Ar trebui eliminat ceva?* Elevii ar trebui să sesizeze nevoia unui titlu incitant, inserarea unor fotografii, marcarea anumitor idei prin simboluri, respectarea normelor de exprimare scrisă etc.

Lectura unor fragmente din manualele elevilor de la alte discipline (geografie, fizică, istorie) poate face parte din acest demers didactic și este îndreptată spre observarea organizării unui text explicativ. Exercițiile pot fi diverse: *aranjarea în ordine a paragrafeelor unui text explicativ fragmentat, transcrierea textului oral construit în secvență anterioară și completarea sa cu fotografii, simboluri, desene inspirate de manualele consultate, comentarea în scris a două texte diferite, dar tratând aceeași enigmă, furnizarea câtorva paragrafe disparate în care elevii să recunoască părțile unui text explicativ* (concluzia, introducerea, titlul, subtitlul etc.). Lectura materialelor din manuale trebuie să fie urmată de lectura unor texte din enciclopedii, articole științifice publicate, observarea structurii de ansamblu, a organizării lingvistice și identificarea procedeelor explicative fiind punctele de interes.

Scrierea unui text explicativ rămâne ultima etapă a demersului didactic și se construiește treptat: elevilor li se solicită să scrie mai întâi paragrafele introductive ale unor posibile texte explicative, pornind de la întrebări de genul: *De ce nu tună iarna?, Cum se face înghețata din iaurt?, Cum ajută crioterapia la slăbit?, De ce vegetarianii răcesc mai puțin?, Cum de se strică mâncarea caldă pusă în frigider?* etc. Ca punct de plecare, poate fi ales și un fragment dintr-un text care deja a fost scris, ulterior fiind comparate producțiile elevilor și acest text. Scrierea este urmată de relectură și corectare, adaptarea sau reformularea unor idei etc.

Producerea textului explicativ scris, este de părere Claudine Garcia-Debanc²², este o competență de nivel ridicat și are nevoie de un adevărat „ciclu de învățare”, planificat pentru un întreg an școlar, sub forma unui amplu proiect, care ar cuprinde mai multe etape și reveniri asupra procesului: *scrierea proiectului, crearea criteriilor de evaluare a producțiilor scrise, lectura unor texte explicative, crearea unor instrumente potrivite formării competenței de scriere, recitirea și corectarea unor fragmente elaborate în clasă, reperarea elementelor de ansamblu ale textului explicativ, exersarea lor, analiza diferențelor texte, rescrierea și recorectarea producțiilor anterioare, forma finală, evaluarea*. Criteriile de performanță ar fi formulate în jurul unor repere precum: *alegerea informațiilor pertinente, lizibilitatea, coerenta* etc. și sunt nuanțate după varianta de text explicativ: text care începe cu *De ce*, text care arată un proces etc.

Criteriile de evaluare a producției de text explicativ scris			
Gestionarea interacțiunii	Gestionarea obiectului discursului	Gestionarea mărcilor lingvistice	Corectitudinea morfosintactică
Eficacitatea comunicațională -considerarea a ceea ce știe sau nu știe destinatarul -reformularea termenilor dificili	Exactitate -informații și explicații clare	Operațiile de determinare - pronume la persoana a III-a - folosirea substituților, a sinonimelor contextuale	Formele verbale potrivite Structura frazelor
Pertinența informațiilor -proprietatea termenilor	Exhaustivitate -menționarea tuturor elementelor necesare explicației	Operațiile de coordonare și subordonare în frază - cauză-efect-consecință - scop-mijloc	
Regimul enunțiativ -folosirea prezentului	Organizarea textului -poziția explicită a problemei	Diversitatea mijloacelor lingvistice: conjuncții, adverbe, prepoziții	
Așezarea în pagină -titlul, subtitlurile	-organizatorii textuali -exemplile		

Figura 7. Criteriile de evaluare a textului explicativ scris de elevi
(adaptare după Claudine Garcia-Debanc²³⁾)

„Cum de l-a chemat măsura lui către gândurile neliniștitoare?”

În concluzie, în ciuda incoerențelor programei școlare și în absența unor lucrări de specialitate, în limba română, despre textul explicativ, profesorul poate organiza situații de învățare interdisciplinare veritabile, exersând formarea și evaluarea competențelor ce privesc acest tip de text, care poate deveni extrem de provocator pentru elev, chemat să dea astfel măsura gândurilor sale neliniștitoare.

Bibliografie

- Adam, Jean-Michel, *Textele. Tipuri și prototipuri. Povestire, descriere, argumentație, explicație și dialog. Răspunsuri originale pentru analizele de texte: recunoașterea secvențelor*, Trad. de Cristina Stanciu, Iași, Institutul European, 2009.
- Borel, Marie-Jeanne, Aspects logiques de l'explication, în Le discours explicatif, 1981, pp. 1-34, <http://doc.rero.ch/record/261528>.
- Borel, Marie-Jeanne, *L'explication dans l'argumentation: approche sémiologique*. În: „Langue française”, nr. 50, 1981. Argumentation et énonciation. pp. 20-38.
- Coltier, Danielle, *Approches du texte explicatif*. În: „Pratiques: linguistique, littérature, didactique”, nr. 51, 1986. Les textes explicatifs pp. 3-22, https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_1986_num_51_1_1393_
- Garcia, Claudine, Roger, Christiane, *Apprendre à rédiger des textes explicatifs*. În: „Pratiques: linguistique, littérature, didactique”, nr. 51, 1986. Les textes explicatifs. pp. 55-75.
- Garcia-Debanc, Claudine, *Propositions pour une didactique du texte explicatif*, <http://ife.ens-lyon.fr/publications/edition-electronique/aster/RA006-05.pdf>
- Grize, Jean-Blaise, *Une représentation des activités du discours*. În „Communication. Information Médias Théories”, volume 6, nr. 2-3, 1984. Les représentations. pp. 358-372. https://www.persee.fr/doc/comin_1189-3788_1984_num_6_2_1296
https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1981_num_50_1_5089
https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_1986_num_51_1_1397
- Laparra, Marcelline, *Analyse des difficultés des élèves en matière de lecture et d'écriture des textes explicatifs*. În „Pratiques: linguistique, littérature, didactique”, nr. 51, 1986. Les textes explicatifs. pp. 77-85 https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_1986_num_51_1_1398_
- Leclaire, Anne, *Quelques réflexions sur l'explication*. În „Pratiques: linguistique, littérature, didactique”, nr. 51, 1986. Les textes explicatifs. pp. 112-115; https://www.persee.fr/doc/prati_0338-2389_1986_num_51_1_1402
- Leclaire-Halté, Anne, *Trois points de vue pour enseigner l'explicatif*. În „Pratiques: linguistique, littérature, didactique”, nr. 58, 1988, pp 3-10, apud Marie-Christine Pollet, *Discours universitaires ou genre académique : l'explicatif comme zone de (dis)continuité*. În „Revue belge de philologie et d'histoire”, tome 75, fasc. 3, 1997.
- Meyer, Geneviève, *De ce și cum evaluăm*, Iași, Editura Polirom, 2000.
- Noyère, Arielle, *Le discours explicatif*, 2008, <http://illettrisme.ac-lille.fr/actions-ecole-2/le-discours-explicatif>
- Pamfil, Alina, *Limba și literatura română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*, Pitești, Editura Paralela 45, 2003.
- Programa școlară pentru disciplina limba și literatura română, Clasele a V-a – a VIII-a, 2017.

